

מלחמת רשות כשאיך מלך וסנהדרין

א. בדפים הקודמים למדנו שיש שני גורמים שמעורבים ביציאה למלחמת רשות: מלך וסנהדרין. כך מלמדת המשנה בפרק שני בסנהדרין שמפרטת את כוח המלך (ב, ד):
ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דרך המלך אין לו שיעור וכל העם בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל חלק בראש.
הנושא של המשנה הוא כוח המלך ומעלתו, וא"כ חידושה אינו הצורך בהסכמת הסנהדרין, דבר שמגביל את סמכותו, אלא יכולת וכוח המלך להוציא את העם למלחמת רשות, בכפוף אמנם לאישור הסנהדרין, וכך אומר הר"ן (סנהדרין כ):
מתניתין. ומוציא למלחמת רשות ע"פ ב"ד של ע"א. פירוש שהמלך יכול להכניס העם ולהוציאם למקום חפצו וזו אחת ממעלת המלכות. דאין לפרש שהכוונה לומר שאינו מוציאם אלא בב"ד של ע"א א"כ אין זו מעלה אלא שפלות.
כך עולה אולי גם מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים על מטרת המלחמה (ה, א):
ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.
מה הדין כאשר אין מלך וסנהדרין, ולמשל בימינו? האם ניתן לצאת למלחמת רשות גם ללא מלך וסנהדרין? מותר לממשלה לצאת למלחמה יזומה לצורך הרחבת גבול ישראל?

מה אתה חושב? נסה להתבונן בשאלה?

ב. השאלה האם הממשלה יכולה להחליף את המלך והסנהדרין מחזירה אותנו אל דבריו היסודיים של הרב קוק (משפט כהן קמד):
וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

חשוב: האם ניתן ללמוד מדברים אלו שאין צורך במלך גם במלחמת רשות?
האם ניתן ללמוד מהם שאין צורך גם בסנהדרין כשאיך סנהדרין?

מדברי הרמב"ן עולה שאין צורך במלך ושהנהגה מוסכמת אחרת יכולה להחליף אותו ולהוציא את העם למלחמת רשות (רמב"ן שכחת הלאוין):

ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שייראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם.

מבואר מדבריו שאין צורך דווקא במלך, וגם שופט 'ומי שהעם ברשותו' יכול להוציא את העם למלחמת רשות או מצוה. כך עולה אולי גם מדברי המאירי (סוטה מב):

אמר המאירי כל מלחמה שמלכי ישראל או מנהיגיהם נלחמים עם אויביהם הן מלחמת מצוה כגון מלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק ומלחמה עם כל צר הבא עליהם להשחית נחלתם הן מלחמת הרשות כגון מלך שנלחם מרצונו עם שאר העמים אם להרחיב את גבולו אם להרבות בגדולתו ולהוסיף כבוד על שמו בכלם ממנין כהן אחד לדבר אל העם ולדרוש להם ולחזק את לבבם.

המאירי הולך בכך לשיטתו שהנהגה מוסכמת יכולה להחליף את המלך ולזכות בסמכויותיו (סנהדרין נב):

כבר ביארנו שאין דיני נפשות אלא בזמן שבית המקדש קיים ושתהא סנהדרי קבועה במקומה לשם שנאמר ובאת אל הכהן וכו' בזמן שיש כהן יש משפט אין כהן אין משפט ומ"מ דיני המלכות קיימים בכל זמן ואף בכל דור ודור יש רשות למנהיגי הדור וגדולי הארצות לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה על הדרכים שביארנו וזהו שנרמז בתורה אח"כ ואל השופט אשר יהיה בימים ההם.

חשוב: האם ניתן ללמוד מדברי הרמב"ן והמאירי שאין צורך גם בסנהדרין?

נראה שלא: ממשלה יכולה להחליף את המלך משום שמהות המלכות היא שלטון כללי מוסכם ואין צורך מהותי דווקא בצורת השלטון המלוכנית. אולם, הממשלה אינה יכולה להחליף את הסנהדרין: הסנהדרין הם חכמי התורה ובית דין תורני עליון ומדוע שהממשלה תחליף אותו? יציאה למלחמת רשות מותנת בהסכמת הסנהדרין בשל הצורך בהסכמת חכמי התורה¹, וא"כ הממשלה אינה יכולה להחליף את הסנהדרין ואם אין סנהדרין יתכן שלא ניתן לצאת למלחמת רשות.

1. שמא השלטון ירצה לצאת למלחמות מיותרות ומוגזמות שישכנו את העם וישפכו דמים ללא צורך ממש. אולם, ראה בדף הקודם את שתי האפשרויות שהעלה הרב שמרלובסקי לצורך בהסכמת הסנהדרין. לפי האפשרות השנייה הסנהדרין הם נציגי העם, והסכמתם מבטאת ומייצגת את הסכמת העם. לפי דרך זו, יתכן כמובן שגוף אחר שייצג את העם יוכל להחליף את הסנהדרין כשאין סנהדרין.

ג. מדברי הרמב"ן והמאירי עולה אפוא שהממשלה יכולה להחליף את המלך, ונראה שאי אפשר להסיק מדבריהם בוודאות שהיא יכולה להחליף גם את הסנהדרין. אולם, מדברי הרב הרצוג עולה אחרת. **הרב הרצוג**² דן בהשפעת מלחמת העצמאות על הלכות המצוות התלויות בארץ (פסקים וכתבים ג, לו):

דעתי, שקנינו בכיבוש מלחמה (את הארץ במלחמת העצמאות). שאעפ"י שאין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד, ואף למלחמת מצוה אין מוציאין אלא עפ"י מלך ישראל (רמב"ם הל' מלכים ה, ב), הרי כבר הכריע קודמי, הגאון החסיד ז"ל במשפט כהן (סיל' קמד טו א), ובזה כיון לדעת המאירי ז"ל (סנהדרין נב, ב), שבזמן שאין לא מלך ולא סנהדרין, ראשי הצבור עומדים במקומם.

מה לומד הרב הרצוג מדברי המאירי והרב קוק? חזור אל דברי המאירי ונסה להקשות על הדברים!

הרב הרצוג כותב שבזמן שאין מלך וסנהדרין, הממשלה מחליפה את שניהם, ולכן הממשלה יכולה להוציא את העם למלחמת רשות גם ללא מלך וסנהדרין. הוא לומד זאת מדברי המאירי, אך המאירי עסק בדיני המלכות ולא בסמכויות מיוחדות לסנהדרין כיצאה למלחמת רשות, וניתן אפוא לצמצם את החידוש שעולה מדברי המאירי להחלפת המלך בלבד ולא להחלפת הסנהדרין, וכפי שטענו לעיל.

ד. נפגשו עד כה עם שתי גישות: מפשטות דברי הרמב"ן והמאירי עלה שהממשלה יכולה להחליף את המלך, והרב הרצוג סבור שהיא יכולה להחליף גם את הסנהדרין. נפגש כעת עם גישה שלישית לפיה היא אינה יכולה להחליף אפילו את המלך, גישה שעולה מדברי הרב קוק. ונקדים: הרמב"ם מחדש שאם מלך ישראל יכבוש חלק מארץ מצרים יהיה מותר לגור בה (מלכים ה, ח): "ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין, שהיא מותרת". הרב קוק נשאל מה יהיה הדין אם עם ישראל יונהג על ידי שלטון שאינו מלוכני, כמו בימינו, האם גם אז כיבוש ארץ מצרים יתיר את האיסור, 'ועוד מסופק מר אם דוקא מלך או אפילו שופט שבישראל'. **הרב קוק** טוען שהשאלה אינה שייכת, שכן רק מלך יכול לצאת למלחמה שמטרתה הרחבת גבולות הארץ ולא שלטון אחר (משפט כהן קמה):

אבל כאן שמדבר בארץ מצרים, שהיא להרחיב את גבולי הארץ, הרי זה מלחמת רשות, והדין הוא שאין מוציאין למלחמת הרשות כי אם ע"פ בי"ד של שבעים ואחד, על כן אי

2. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג. נולד בשנת תרמ"ט (1888) בלומז'ה שבפולין. החליף את הרב קוק כרב הראשי בשנת תרצ"ז, לאחר פטירתו של הרב קוק. היה הרב הראשי האשכנזי הראשון של המדינה, ונפטר בשנת תשי"ט (1959).

אפשר לכבוש ארץ מצרים כי אם על פי ב"ד של שבעים ואחד. אמנם כשם שצריכים למלחמת הרשות התנאי של ב"ד של שבעים ואחד, כמבואר במשנה דרפ"ק דסנהדרין, כן צריך ג"כ דוקא מלך, כמבואר במשנה דפ"ב שם, ומוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של שבעים ואחד... ממוצא דברינו למדנו, שאין מקום שאלה אם הוא הדין בשופט (שיכבוש את ארץ מצרים, האם גם אז יהיה מותר לגור בה), שכל זמן שאין שם מלך אין אפשר לכבוש את ארץ מצרים במלחמה, מפני שבלא מלך אין מוציאין למלחמת הרשות, ורק על פי נביא אפשר. וגם י"ל דמשכחת ליה אם מדעת כל ישראל יוצאים (שאז אפשר לצאת למלחמת רשות גם ללא מלך), דיש לומר דהא דבעי מלך הוא דוקא לענין כפיה, והלשון ומוציא בפ"ב, וכן אין מוציאין בפ"ק, משמע הכי קצת, דהכונה דבעל כרחן אין מוציאין אותם, אבל ברצונם יוצאים³. מכל מקום אין זה ברור דיש לומר דכל זמן שאין התנאים מספיקים להכריח (מלך וסנהדרין) הרי הוא כרציחה בעלמא, ואסור להלחם מלחמת הרשות... וע"י רצון הציבור הדברים נוטים לכאן ולכאן, ולע"ד מסתברא לאסור כל זמן שלא נשלמו הפרטים של ב"ד ומלך או נביא.

הסבר את תשובת הרב קוק. היזכר בתשובתו היסודית של הרב קוק ששלטון כללי מחליף את המלך וזוכה בסמכויות המלכות הכלליות והתקשה בדברים!

ה. דברי הרב קוק לפיהם הממשלה אינה יכולה להחליף את המלך קשים לכאורה: הרי הסמכות להוציא את העם למלחמת רשות היא ודאי סמכות כללית, משפט מלוכה כללי, ולא דין פרטי של המלך⁴, ולדעת הרב קוק שלטון כללי זוכה בסמכויות הכלליות, וכפי שראינו לעיל (שם):

וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

וכך שאל הרב **ישראל** (עמוד הימיני סימן ז):

אכן עיין עוד בדבריו שם תשובה קמ"ה לענין מלחמת רשות על ידי שופט, שנוקט בפשטות דזה אי אפשר אלא על ידי מלך וצ"ע. ולכאורה גם מלחמת רשות יש לכלול במושג של המצב הכללי של האומה.

3. וראה בדף הקודם, שהעיניים למשפט, תלמידו של הרב, דייק כך בדברי המאירי, אך לא לגבי המלך אלא לגבי הסנהדרין.

4. כהיתר פלגש.

 נסה להתמודד עם השאלה.

יתכן שהרב קוק הבין שהיכולת להוציא את העם למלחמת רשות היא זכות מיוחדת למלך ולא סמכות כללית. ונשוב וניזכר בלשון הרמב"ם: "ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו". מטרת המלחמה היא 'להרבות בגדולתו ושמעו' של המלך, ויתכן אפוא שזוהי זכות מיוחדת של המלך ולא משפט מלוכה כללי, ולכן היא שייכת דווקא למלך ושלטון כללי אחר לא זכאי לסמכות זו.

אולם, קשה להניח שככה הבין הרב קוק את מלחמת הרשות, כזכות פרטית של המלך ולא כעניין כלל ישראלי, ונראה שעדיף להישאר בקושיה ושאלה.

הרב ישראלי התקשה בדברים מתוך הבנת המלחמה כמשפט מלוכה כללי, כעניין כלל ישראלי, ולא כזכות פרטית של המלך להוציא את העם למלחמה למען כבוד מלכותו. וכך כותב הרב ישראלי על ההיתר לצאת למלחמת רשות (עמוד הימיני ס' יז):

ומקור הדבר נראה לי שיש ללמדו ממלחמת רשות שהיא להרוחה (סוטה מ"ד): או להרבות שמע מלכות מלך ישראל (רמב"ם פ"ה ממלכים) או לפרנסה (ברכות ג') ועל ידי זה הותר להעמיד עצמו בסכנה של ספק נפשות של יחידים, וספק זה הרי הוא חמור יותר מדין חילול שבת, שהרי בגלל ספק מסוג זה ראוי לחלל את השבת... ומה ששגור בפי הכל לומר שמלחמה היא דין מיוחד אין לו יסוד כי למה לא נלמד משם... ומה שרגילים לומר שדין מלחמה שאני משום שהוא ע"י סנהדרין - אינו, וכי סנהדרין בכחם להתיר איסורי תורה? על כן נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הצבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הצבור יש בו בעקיפין ענין עם פקוח נפש. פרנסת היחיד לדוגמא אין בה משום פקוח נפש, אבל אם הצבור יהא מחוסר פרנסה אפילו אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא ימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח, באופן שאצלו זה יכול להיות פקוח נפש. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרוחה ועל ידי זה ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים. וכן מלחמה שהיא להרבות שמעו של המלך, יש להניח שעל ידי זה יפחדו האויבים מלבא וירבו אלה המעונינים לבא אתו בברית, מה שגם כן מביא למצב כלכלי יותר טוב ועל ידי זה מתרבה הבריאות בצבור... וכיוצא בזה מיני ציורים, שאם אנו הושבים על זה לגבי היחיד הרי זה רחוק שאין לחשוש מזה, ומ"מ באופן צבורי הרי זה קורה סו"ס, ולגבי פקו"נ גם זה מובא בחשבון.

מהי שאלתו של הרב ישראלי על ההיתר לצאת למלחמת רשות? כיצד הוא מסביר את ההיתר? מהי התועלת שבמלחמה שמטרתה 'להרבות שמעו של המלך'?

הקושי הוא כיצד מותר לסכן נפשות בשביל מטרות כפרנסה או 'להרבות כבודו ושמעו של המלך'. הרב ישראלי מסביר שההצדקה אינה כבוד המלך לכשעצמו, אלא שכבודו מסייע להרתעת האויבים, וגורם לממלכות אחרות לחתום עמנו על הסכמים שמקדמים את המסחר ומשפרים את המצב הכלכלי. החוסן הכלכלי מסייע להצלת נפשות ומעלה משמעותית את תוחלת החיים: יש לציבור יותר כסף להשקיע ברפואה ובתברואה ובסיוע לשכבות החלשות. במאזן הכולל המלחמה תורמת אפוא להצלת נפשות וזוהי ההצדקה שמתירה לצאת למלחמת רשות. לפי הסבר זה של 'להרבות כבודו ושמעו של המלך' ודאי שהמלחמה היא עניין לאומי כללי ולא זכות ייחודית של המלך, כך שהממשלה זוכה בסמכות זו.

1. הגישות שעמן נפגשנו עד כה לא חילקו בין מלחמות רשות שונות. אולם, הקשר לשאלת מטרת ומהות המלחמה פותח פתח לחלוקה בין מלחמות רשות שונות, וכך מחלק **הרב מנשה שמרלובסקי** במאמרו (ספר הראל מלחמת רשות ומצוה עמ' 64):

ויתכן ויש לחלק חילוק אחר, בין מלחמה שעם ישראל יוזם, כמו מלחמת עמלק וכמו מלחמת רשות להרחבת הארץ (כדוגמא שעליה דבר הרב זצ"ל) או להרבות גדולתו ושמעו של המלך, וזהו דוקא על ידי מלך, לבין מלחמה שנכפית עלינו כעזרת ישראל מיד צר או **מלחמת מגן על רכוש** (כדוגמא של מרגליות הים²) או **מלחמת מנע** (הנחשבת להלכה כמלחמת רשות), שבכולם **אנו נלחמים מצד הכרח קיומי, ויכולים גם מנהיגי העם שעומדים במקום מלך להוציא אליה.**

הרב שמרלובסקי מחלק כך גם ביחס לשאלה האם הצורך בסנהדרין מעכב כשאין סנהדרין (שם):

אם חילוק זה נכון יתכן לחלק כך גם לגבי חובת נטילת הרשות מהסנהדרין. שכאשר אין סנהדרין, אין לצאת למלחמת הרשות כהרחבת הארץ וכדו' (אבל ניתן לצאת למלחמות שנכפות עלינו, כמלחמת מגן כלכלית ומלחמת מנע).

ננסה לסכם לסיום:

המלך מוציא את העם למלחמת רשות, ועליו לקבל את הסכמת הסנהדרין. מה הדין כשאין מלך וסנהדרין, האם הנהגת העם יכולה בכל זאת להוציא אותנו למלחמת רשות? ראינו שלוש גישות:

א. מדברי הרמב"ן והמאירי עולה שהנהגת העם יכולה להחליף את המלך, ולהוציא את העם למלחמת רשות. נראה שאי אפשר להסיק מדבריהם בהכרח שהיא יכולה להחליף

5. שהסביר כך את המעשה של דוד - צאו ופשטו ידיכם בגדוד, הילחמו בגדודים שפושטים בארץ ופוגעים כלכלית בציבור.

גם את הסנהדרין: מהות המלכות היא שלטון מרכזי מוסכם, ולכן הנהגת העם יכולה להחליף את המלך, אך הסנהדרין הם חכמי התורה וממילא אין סיבה שהנהגה הפוליטית תחליף אותם.

ב. הרב הרצוג סבור שהנהגה יכולה לצאת למלחמת רשות גם ללא סנהדרין, כשאינן סנהדרין.

ג. מדברי הרב קוק בתשובה עלה שהנהגה לא יכולה להחליף אפילו את המלך, ואי אפשר לצאת למלחמת רשות ללא מלך וסנהדרין. דברים אלו קשים וסותרים לכאורה את תשובתו היסודית שבזמן שאין מלך משפטי המלכות חוזרים לעם ולמנהיגיו המוסכמים.

הרב שמרלובסקי הציע לחלק בין מלחמות רשות שונות: במלחמות שהן יוזמה גמורה, כמלחמה להרחבת הארץ או 'להרבות את כבוד המלך', יש צורך דווקא במלך והנהגה מוסכמת לא יכולה להחליף אותו. אך, במלחמת רשות שאינה יוזמה ובחירה גמורה שלנו, אלא יש צורך מציאותי גדול, כמלחמת מנע (שהיא מלחמת רשות להלכה) או מלחמת מגן על רכוש, אין צורך מעכב במלך וסנהדרין כשהם אינם קיימים, והנהגה מוסכמת יכולה לצאת למלחמת רשות גם ללא מלך וסנהדרין.